

صورت اعمال و مناسک حج از دیدگاه مذاهب اسلامی

سید جواد ورعی

مقدمه:

حج از جمله عباداتی است که اکثریت قریب به اتفاق اعمال و مناسک آن، از نظر مذاهب گوناگون اسلامی یکسان و تنها در برخی از فروع و جزئیاتش اختلاف نظر وجود دارد. به منظور آشنایی زائران بیت الله الحرام، به ویژه روحانیان کاروان‌ها که در موسم حج، گاه با اعمال و رفتار متفاوت زائران دیگر روبه‌رو می‌شوند، صورت اجمالی اعمال و مناسک حج از ابتدا تا انتها، و با اشاره به موارد اختلاف میان مذاهب اسلامی، از کتاب ارزشمند «الفرقه علی المذاهب الخمسه» اثر عالم بنام شیعی، محمد جواد مغنیه برگرفته شده که تقدیم خوانندگان مجله میقات می‌شود. نقل، تحلیل و بررسی دلایل و مستندات هر یک از آرای فقهی در موارد اختلاف، مجال و فرصت دیگری لازم دارد که امید است در آینده توفیق انجامش فراهم گردد. بمتنه و کرمه.

احرام از میقات

زائر خانه خدا که دور از مکه زندگی می‌کند، به هنگام عبور از میقات یا محاذی آن، مُحرم شده و احرامش را با تلبیه آغاز می‌کند. گر چه تلبیه از نظر امامیه، حنفیه و مالکیه واجب و از نظر

حنابله مستحب است.

زمان تلبیه گفتن هم، هنگام آغاز احرام است. فرقی نمی‌کند که زائر بیت الله الحرام در صدد انجام عمره مفرده باشد یا عمره تمتع یا حج افراد؛ اما اهل حرم از خانه خود محرم می‌شوند. از نظر امامیه زائران غیر مکی باید حج تمتع بجا آورند، ولی اهالی مکه، بین انجام حج افراد و حج قرآن مخیرند. از نظر مذاهب چهارگانه دیگر، میان اهل مکه و غیر مکه فرقی نیست؛ آنان می‌توانند هر نوع از اقسام حج را بجا آورند. تنها ابوحنیفه است که انجام حج تمتع یا قرآن را برای مردم مکه مکروه می‌داند.

در مکه

وقتی زائر وارد شهر مکه می‌شود، مستحب است غسل کند و هنگامی که خانه خدا را مشاهده کرد، مستحب است تکبیر و «لا اله الا الله» بگوید. هم چنین مستحب است پس از ورود به مسجد الحرام، حجر الاسود را لمس کند و اگر توانست آن را ببوسد، در غیر این صورت، با دست خود بدان اشاره کند.

چنان که در صدد انجام حج افراد یا حج قرآن بود، مستحب است طواف ورود به مسجد الحرام بجا آورد. تنها مالک این طواف را واجب دانسته است. سپس دو رکعت نماز طواف بجا آورد و در صورت امکان حجر الاسود را لمس کرده و از مسجد الحرام خارج شود و به همان حال احرام در مکه بماند و با فرا رسیدن روز هشتم ذی حجه (یوم الترویبه) یا یک روز قبل از آن، راهی عرفات شود. و چنان که در صدد انجام عمره مفرده یا حج تمتع بود، طواف واجب بجا آورده و دو رکعت نماز طواف بخواند، سپس بین صفا و مروه سعی کرده، و در پایان حلق یا تقصیر کند.

امامیه معتقدند: اگر عمره مفرده بجا می‌آورد، بین حلق و تقصیر مخیر است، اما اگر حج تمتع بجا می‌آورد، تقصیر بر او واجب است؛ چنان که مُعْتَمِر به عمره مفرده، لازم است پس از حلق یا تقصیر طواف نساء بجا آورد و تا انجام این طواف زن بر او حرام است، ولی از نظر مذاهب چهارگانه دیگر، هر دو بین حلق و تقصیر مخیرند؛ چنان که بر هیچ کدام، طواف نساء واجب نیست. البته مالک حلق یا تقصیر را بر مُعْتَمِر واجب نمی‌داند.

در این صورت از احرام خارج شده و همه چیز حتی زن بر او حلال می‌شود. امامیه بر این باورند که حاجی متمتع با انجام تقصیر از احرام خارج می‌شود، حتی اگر از زمان احرام قربانی به همراه آورده باشد. ولی دیگران بر این اعتقادند که حاجی متمتعی که برای عمره از میقات محرم شده، با

انجام حلق یا تقصیر از احرام خارج می‌شود، به شرطی که قربانی همراه نیاورده باشد؛ و اگر قربانی به همراه داشته باشد، به احرام خود باقی است. ولی مُعْتَمِر به عمره مفرده مطلقاً با انجام حلق یا تقصیر از احرام خارج می‌شود؛ چه قربانی به همراه داشته باشد، چه نداشته باشد. گویا در این مسأله اختلافی هم میان آنان نیست.

در عرفات

برای بیتوته در عرفات، در زوال ظهر روز نهم، بار دیگر از مکه محرم شده و راهی سرزمین عرفات می‌شود. بهتر است در روز هشتم (یوم الترویبه) و زیر ناودان طلا در مسجد الحرام محرم شود و با عبور از سرزمین منا وارد عرفات گردد.

زمان وقوف در عرفات از نظر حنفی‌ها، مالکی‌ها و شافعی‌ها «ظهر روز نهم تا طلوع فجر روز دهم» ذیحجه، از نظر حنبلی‌ها «طلوع فجر روز نهم تا طلوع فجر روز دهم»، و از نظر امامیه «زوال ظهر روز نهم تا غروب آفتاب همان روز» برای شخص مختار و تا «طلوع فجر روز دهم» برای شخص مضطر است.

گفتنی است که از نظر امامیه وقوف در مدت زمان یاد شده در عرفات واجب است، اما از نظر مذاهب دیگر وقوف برای یک لحظه در زمان تعیین شده، کافی است؛ چنان که نزد آنان بر «استحباب جمع بین نماز ظهر و عصر» اجماع قائم است، چنان که پیامبر خدا در روز عرفه چنین می‌کرد. مستحب است که حاجی در عرفات دعا کند و بر خواسته‌های خویش اصرار ورزد.

در مزدلفه

سپس عازم مزدلفه یا مشعر الحرام شده و نماز مغرب و عشاء شب عید را که به اتفاق همه مذاهب، جمع خواندنش مستحب است، در آن سرزمین بجا می‌آورد. بنا بر رأی حنفی‌ها، حنبلی‌ها و شافعی‌ها واجب است تا «طلوع فجر روز عید» در آنجا بیتوته کند، ولی از نظر امامیه و مالکی‌ها «بیتوته در شب» مستحب بوده و تنها از «طلوع فجر تا طلوع آفتاب روز عید» بیتوته واجب است. در میان مذاهب اهل سنت تنها حنفی‌ها بیتوته در این زمان را مثل امامیه واجب دانسته‌اند و بقیه مذاهب آن را مستحب می‌شمارند.

از جمله آداب استجابی حضور در مشعر، جمع کردن ۷۰ سنگریزه برای رمی در مناست.

در سرزمین منا

پس از بیتوته در مشعر، مقارن با طلوع آفتاب، راهی سرزمین منا شده و در طول روز تا قبل از غروب آفتاب جمره عقبه را رمی می‌کند، فرقی هم نمی‌کند که حج تمتع بجا می‌آورد یا حج افراد یا حج قران؛ مستحب است که به هنگام رمی تکبیر و تسبیح بگوید.

سپس اگر متمتع و غیر مکی باشد، به اتفاق همه مذاهب اسلامی قربانی بر او واجب است، ولی اگر حاجی مُفرد باشد، بالاتفاق قربانی بر او واجب نیست، بلکه مستحب است.

بر حاجی قارن بنا بر دیدگاه چهارگانه اهل سنت قربانی واجب است، ولی بنا بر مذهب امامیه تنها در صورتی قربانی بر او واجب است که از هنگام احرام قربانی به همراه آورده باشد. از نظر امامیه قربانی بر حاجی متمتع اهل مکه هم واجب است، و از نظر بقیه مذاهب اسلامی مستحب می‌باشد.

سپس حلق یا تقصیر می‌کند، چه متمتع باشد، چه مُفرد و چه قارن؛ و با این عمل همه محرمات بر او حلال می‌شود، به جز «زن» بنا بر رأی حنابله، شافعیه و حنفیه، و به جز «زن و عطر» بنا بر رأی امامیه و مالکیه.

بازگشت به مکه

اقسام سه گانه حاجی (تمتع، مُفرد یا قارن) همگی در همان روز به مکه بازگشته و طواف زیارت و دو رکعت نماز طواف بجا می‌آورند. از نظر همه مذاهب اهل سنت، محرمات بر او حلال می‌گردد، حتی «زن».

در مرحله بعد، به اتفاق همه مذاهب اسلامی، حاجی متمتع باید میان صفا و مروه سعی کند، اما در مورد حاجی مُفرد و قارن اختلاف نظر هست. به نظر امامیه آن دو در هر صورت باید سعی بجا آورند، ولی به نظر مذاهب اسلامی دیگر سعی در صورتی بر آن دو واجب است که بعد از اولین طواف به هنگام ورود به مکه سعی نکرده باشند، و گرنه واجب نیست.

از نظر امامیه لازم است حاجی متمتع، مُفرد یا قارن بعد از این سعی، طواف دیگری بجا آورند که «طواف نساء» نامیده می‌شود و تنها با انجام این طواف است که «زن» بر آنان حلال می‌گردد.

بازگشت به منا

پس از آن، حاجی به منا برگشته و شب را در آنجا بیتوته می‌کند و به اتفاق همه مذاهب اهل

سنت، از «زوال ظهر تا غروب آفتاب روز یازدهم» فرصت دارد تا جمرات سه گانه را رمی کند. البته از نظر امامیه این فرصت از «طلوع آفتاب تا زوال ظهر» است.

روز دوازدهم هم مثل روز یازدهم عمل می کند. می تواند قبل از غروب آفتاب از منا خارج شود ولی اگر تا غروب آفتاب در منا ماند، لازم است شب سیزدهم را هم در منا بماند و روز سیزدهم هم جمرات را رمی نماید.

پس از بیتوته در منا و رمی جمرات، می تواند قبل یا بعد از ظهر به مکه بازگردد. بنا بر دیدگاه امامیه و مالکیه غیر مکی ها طوافِ وداع مستحب و بنا بر دیدگاه مذاهب دیگر طوافِ وداع واجب بجا می آورند و بدین ترتیب اعمال و مناسک حج به پایان می رسد.